

De filosoof

Lustrum-
en thema-
nummer!

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging Utrechtse Filosofiestudenten voor de Faculteit Wijsbegeerte Utrecht
Jaargang 5 · Nummer 29 · Februari 2005 · Blok 3 · Email: de.filosoof@phil.uu.nl · Website: phil.uu.nl/fuf

IT'S RAINING CATS AND DOGS

Er wordt vaak en zeer ten onrechte gedacht dat de mensheid op te delen is in twee groepen, hondenmensen en poezenmensen. Die twee soorten mensen geven niet alleen de voorkeur aan het ene of het andere huisdier, ze lijken zelf ook op honden of poezen. Vooral waar het de liefde betreft wordt deze laatste tweedeling graag gemaakt.

Je hebt honden die zich voor eeuwig onvoorwaardelijk overgeven aan hun baas en je hebt poezen die zich graag laten aaien maar ook snel hun klauwen uitslaan. Poezen die meer houden van de huizen waarin ze wonen dan van de mensen waarmee ze in dat huis wonen.

Honden die hun baas blind achterna lopen, daarbij hun eigen persoonlijkheid achterlaten en hun hele hebben en houden in handen leggen van iemand wiens bedoelingen ze niet eens kunnen peilen.

Poezen die niet genoeg van zichzelf geven en honden die zich volledig geven, zo volledig dat hun baas ook niet helemaal weet wat hij daar mee aan moet (is het dan nooit goed, vraag je je af).

Zoals op zo ongeveer ieder ander gebied van het leven (werkelijk, ik kan alleen zwart-wit drop bedenken) is zulk binair denken niet bijzonder handig. Wat bijvoor-

beeld niet past binnen het zojuist geschetste model is het verschijnsel dat juist het zich volledig geven gecompenseerd moet worden door een bepaald soort afwezigheid. Een hondenhart in een poezenlichaam. Vanwege het acute levensgevaar.

Aan de lezer die nu denkt 'nou, bij die Anne Becking zijn nu de stoppen wel voor goed doorgeslagen': het spijt me, maar veel duidelijker kan ik het niet uitleggen. Daarom nu – gratis – nog enkele nuttige tips:

- Veruit de beste tijd om verliefd te worden is de herfst. Wil men, tegen dit advies in, toch in de winter, lente of zomer verliefd worden, doe dat dan in ieder geval op een dag dat het regent.

- De beste remedie tegen hevige angst is een eindje rennen. Dat komt omdat, wanneer je bang bent, je hersenen seintjes sturen naar je ledematen dat er iets gevaarlijks in de buurt is. Je lichaam maakt zich dan klaar om te vluchten of te vechten. Je spieren spannen zich aan. Dat stuurt weer seintjes naar je hersenen dat er iets engs aan de hand is. Enzovoort enzovoort. Door een eindje te rennen doorbreek je deze cirkel.

- Een kouwe kikker zijn kan enorm van pas komen wanneer er iemand plots in de fik vliegt (dat gebeurt).

- Wie 'De Vier Maaltijden' van Meir Shalev heeft gelezen weet dat je kunt beslis-

complimenten aan de huidige redactie die het nog steeds fantastisch volhoudt!

De grootse plannen bestonden uit tien nummers per jaar, bomvol columns, ingezonden artikelen, boekbesprekingen, verslagen van lezingen, interviews en een Grote Vriendelijke Filosofiekalender. Maandelijks stelden we een rooster en kalender samen, verzamelden we berichten uit allerlei gremia en moest alles op een meervoud van vier pagina's gepast worden. Als de drukker dan klaar was, ging het weer verder: zware dozen vol verse filosofen achter op de fiets en ze dan met vrijwilligers vouwen en verzendklaar maken. Een weekje rust en dan opnieuw...

Dit zou volstrekt onmogelijk zijn geweest zonder de bezielde inspanningen van Ria den Dikken (vaste columnist), Willem de Klerk en Johan van Zanten (striptekenaars), Daphne van der Nagel, Cindy de Hoop en Wendy Roosenburg (eindredacteurs), Kari Marx, Wilco Kruijswijk, Anneke Weeda-Vis (redactieleden van het eerste uur), het FUF-be-

In dit nummer:

- 2 Het uittreden van de mens uit onmondigheid
- 5 Overall op de wereld thuis: Interview Bert v/d Brink
- 8 Het hoofd van een filosoof

THEMA: LIEFDE ♥ & ANGST 🐾

- 9 Over liefde: Richard Rorty
- 10 De paradox van de horrorfilm: een korte verkenning
- 11 Sneu Poesje: Liefde en angst, haat en vertrouwen
- 12 Ego ex nihilo, Ego ex amor
- 13 Angst voor de dood, liefde voor het leven
- 14 Filosofie is een ziekte

sen: 'nu is het liefde' en dat het dan liefde is. Helaas kan het niet andersom. Je kunt niet zeggen: 'en nu is het niet meer liefde' en dat het dan over is.

- Sta niet te lang stil bij de eventuele onwaarheid van het citaat van Epicurus: 'We hoeven niet bang te zijn voor de dood, want wanneer wij er zijn is de dood er niet en wanneer de dood er is zijn wij er niet.'

Anne Becking (hoofdreducteur)

VIJF JAAR DE FILOSOOF!

Temidden van alle lustrumwoede van Incognito zou je het bijna vergeten, maar De Filosoof viert dit jaar zijn eerste lustrum! Hartelijk gefeliciteerd! Ongelofelijk, als je terugkijkt op wat dit blad de afgelopen vijf jaar allemaal heeft meegemaakt. Lang geleden (aan het eind van de vorige eeuw), in een oord hier ver vandaan (de jeugdherberg Rhijnauwen) werd op de eerstejaars-introductie van de FUF het idee geboren om een krantje op te richten. Het visionaire mission-statement luidde dat het een informatief medium tussen de FUF en de studenten moest zijn, aangevuld met faculteitsberichten en artikelen geschreven voor en door studenten en docenten.

Na het enthousiast onthaal van het proefnummer werd, dankzij de medewerking van de FUF en de faculteit, de Filosoof een feit: in februari 2000 verscheen het eerste officiële exemplaar. Hoera! We beseften nog maar nauwelijks hoeveel werk we ons hiermee op de hals hadden gehaald. Onze

stuur, het studentenparlement (geboren FOO), de administratie (i.h.b. Roel Nijboer en Annemarie Besselink) en de faculteit (i.e. the money). Bovendien hartelijke dank aan iedereen die spontaan stukken heeft geschreven en ingestuurd. Wat ook zeker niet vergeten mag worden zijn alle inspanningen van de opvolgende redacties (onder leiding van Floris van den Berg, Hannah Schimmel en Anne Becking) die de kar nog steeds aan het rollen houden.

We willen tot slot vooral de docenten vragen om wat meer van zich te laten horen. De Filosoof heeft zich na vijf jaar en anderhalve verhuizing als een constante op de faculteit bewezen. Het was van begin af aan de bedoeling om een creatieve uitwisseling en daardoor binding tussen studenten, docenten en faculteit tot stand te brengen. Terugbladerend door ons archief merken we dat we er zelf vooral veel plezier aan hebben gehad en we hopen dat dit voor iedereen geldt. ♣

De oprichters: Carlo Ierna en Claartje van Sijl

Het uittreden van de mens uit de onmondigheid

Omdat de Filosoof toch uiteindelijk een blaadje is voor filosofen én omdat er af en toe zulke leuke, goede, prikkelende en inspirerende essays of papers worden geschreven dat het zonde zou zijn als die vrijwel ongelezen in het archief van de desbetreffende docent zouden belanden, vanaf nu al die stukken die je altijd al had willen lezen but were afraid to ask in de Filosoof. Dit nummer: een prachtig essay van Bas Kops uit de cursus 'Wat is Verlichting?' (gegeven door Bert van den Brink en Jan Hein Hoogstad).

Door Bas Kops

“Verlichting is het uittreden van de mens uit de onmondigheid die hij aan zichzelf te wijten heeft”¹, zo begint Kant zijn essay over Aufklärung. Misschien had hij hier moeten stoppen. Maar Kant gaat verder. “Heb de moed, je van je eigen verstand te bedienen”² doopt hij als de lijfspreuk van de Aufklärung. Hierbij wordt het verstand optimaal gebruikt als het *rationeel* wordt gebruikt en gaat het Kant vooral om het openlijk gebruik van de rede, dat wil zeggen als geleerde voor een lezend publiek. De vraag naar Aufklärung die Kant in 1784 al probeerde te beantwoorden is in de laatste decennia weer heropend en besproken door vele filosofen. Zo ook door Jürgen Habermas en Michel Foucault. Habermas en Foucault kunnen beiden gezien worden als verdedigers van Aufklärung. Maar beiden kiezen een andere benadering van Aufklärung. Zo stelt Habermas dat Kant begreep dat mensen rationeel communicerende wezens zijn³, en zijn visie over Aufklärung richt zich dan ook op rationaliteit. Foucault legt de nadruk echter op het bedienen van je eigen verstand wat resulteert in een rationeel kritische houding⁴. Er is volgens mij nog een derde benadering van de Aufklärung. Deze benadering stelt de mondigheid van de gehele mensheid centraal. Deze benadering komt naar voren in visies van Laursen⁵ en Strong en Sposito⁶ over Kant en de Aufklärung. Zo zegt Laursen dat Kant een beweging vertegenwoordigde die een publieke sfeer zonder controle van de staat of familie creëerde en vergrootte. Strong en Sposito claimen dat Kant's grootste zorg was om communicatie van een ondergang te redden. Mondigheid zie ik als het belangrijkste aspect van de Aufklärung. Of deze nu rationeel, irrationeel, kritisch of niet kritisch is.

In deel I zal ik Habermas' verdediging in de vorm van communicatieve rationaliteit behandelen. De rationeel kritische houding van Foucault komt in deel II aan

bod. In deze delen zal ik proberen aan te tonen dat beide visies, expliciet of impliciet, gebruik maken van de basisveronderstelling dat taal primair bestaat uit waarheidsclaims. Deze aanname heeft als belangrijkste gevolg dat zowel Habermas als Foucault hierdoor genoodzaakt zijn om afbreuk te doen aan het derde aspect van de Aufklärung, de mondigheid van de gehele mensheid. In deel III geef ik een alternatieve basisveronderstelling over de taal welke niet noodzakelijk uitmondt in een afbreuk van een mondigheid van de gehele mensheid. Dit alternatief is ontleend aan Charles Taylor en wordt door hem de HHH-theorie genoemd⁷. Deze theorie stelt niet de waarheidsclaims in een taal centraal maar het expressieve element. Deel IV zal bestaan uit een korte conclusie.

I

Habermas is één van de grote verdedigers van een Westerse traditie waarin rationaliteit een centrale rol inneemt. Aufklärung als een opkomende mondigheid gefundeerd in rationaliteit is in de vorming van de moderne Westerse samenleving van groot belang geweest. Hierbij kan Kant genoemd worden als één van de belangrijkste vertegenwoordigers van deze beschrijving van Aufklärung. Toch is er volgens Habermas nog een probleem met de beschrijving die Kant geeft van rationaliteit⁸. Kant gaat namelijk uit van een subjectieve vorm van rationaliteit, oftewel rationaliteit die zijn bestaansrecht vindt in het individu. In modernere tijden is rationaliteit hierdoor ten prooi gevallen aan aanvallen van twee richtingen. De ene richting gaat uit van een absoluut universele vorm van rationaliteit en terwijl de andere richting uitgaat van een radicaal contextuele vorm van rationaliteit. Door een middenweg tussen deze twee, volgens Habermas, problematische⁹ richtingen te zoeken wil Habermas rationaliteit van een ondergang redden. De

redding van rationaliteit kan volgens Habermas in de taal gevonden worden: “*What raises us out of nature is the only thing whose nature we can know: language*”¹⁰. Taal biedt de mogelijkheid om in een door pluraliteit gekenmerkte intersubjectiviteit toch tot een eenheid te komen. Om boven de pluraliteit uit te stijgen zonder deze te negeren. De redding of de eenheid van rationaliteit ligt in de communicatie tussen rationele subjecten als de mogelijkheid om, met behulp van taal, tot een overeenstemming te komen. Communicatieve rationaliteit, zijnde de vorm van rationaliteit die Habermas voorstelt, is een talige intersubjectieve relatie waarin elk subject een voor zichzelf geldende universele en context overstijgende waarheidsclaim maakt en daarnaast aan deze relatie deelneemt met het doel om via rationele argumenten tot overeenstemming te komen¹¹. Ze neemt dus enerzijds een pluraliteit aan universeel veronderstelde waarheidsclaims serieus en schept anderzijds een eenheid die op zijn beurt weer gevolgen heeft voor de omgang tussen mensen onderling. Aldus de eenheid van rationaliteit in de pluraliteit van zijn stemmen. Communicatieve rationaliteit kan, om Habermas' beeldspraak te gebruiken, zelfs op de woeste baren van toevalligheden het hoofd nog boven water kan houden. Maar om zijn schip drijvende te houden moet Habermas volgens mij de bemanningsleden die zijn orders niet opvolgen de mond snoeren. Dit zal ik in de volgende alinea uitleggen.

De grondgedachte van communicatieve rationaliteit is dat er in elk gebruik van een taal een objectieve waarheid is ingebouwd en dat het mogelijk is om deze waarheid te accepteren of te verwerpen¹². Taylor noemt een linguïstische theorie die deze gedachte als primair beschouwt, een “*truth-conditional theory of meaning*” (een waarheids-afhankelijke theorie)¹³. Deze theorieën beschouwen waarheid als het belangrijkste concept in een taal waardoor alle concepten primair als een bepaalde voorstelling gezien worden. Bij eenvoudige, materiële concepten lijkt dit voor de hand te liggen en lijkt het gemakkelijk om tot een overeenstemming te komen. Bij begrippen die dichter bij datgene wat men van belang vindt in een menselijk leven, zoals rationaliteit, ligt dit evenwel een stuk complexer. Taylor beargumenteert dan ook dat aanhangers van een waarheids-afhankelijke theorie een ethnocentrische houding aan moeten nemen. Oftewel, dat aanhangers van een waarheids-afhankelijke theorie minimaal één, uit de eigen cultuur ontstane, waarheid boven alle andere

waarheden moet stellen. Laten we, om dit te verduidelijken, eens het tegenovergestelde veronderstellen. Er is dus iemand die allereerst uitgaat van een waarheids-afhankelijke theorie van taal, en daarnaast claimt dat elke waarheid volledig context afhankelijk is. En geen enkele waarheid boven de andere stelt. Habermas merkt dan terecht op dat deze persoon zichzelf tegenspreekt. Er moet dus voor de aanhangers van een waarheids-afhankelijke theorie, naast de geldigheid van deze theorie zelf natuurlijk, altijd minimaal één waarheid of concept zijn dat universeel geldend is. Deze universele waarheid is altijd binnen een bepaalde context of cultuur ontstaan en ligt vaak aan de basis van datgene wat men onder 'menschelijkheid' verstaat. Mensen die niet aan deze universele waarheid voldoen worden uitzonderingen, onvolwassen of zelfs minderwaardig genoemd, en kunnen hierdoor niet als gelijkwaardige gesprekspartners worden beschouwd.

Habermas stelt rationaliteit als universeel geldend concept¹⁴. Deelnemers aan communicatie moeten rationeel denken en mogen waarheidsclaims alleen accepteren of verwerpen op basis van rationele argumenten¹⁵. Zo noemt Habermas degene die uitgaat van een radicale contextualiteit, en dus de universaliteit van rationaliteit niet accepteert, een "radical outsider", "mad" en "existentially isolated"¹⁶. Het lijkt me dus duidelijk dat Habermas deze 'irrationallisten' uitsluit van een wereldwijde mondigheid.

II

In vergelijking met Habermas' visie getuigt de visie van Foucault van een groter contextualisme. Een belangrijk doel van Foucault's werk is het blootleggen van verborgen aspecten van een menselijk leven of een menselijke samenleving. Hiermee wil hij laten zien dat aspecten die als vaststaand en onveranderlijk worden beschouwd, niets anders zijn dan gebeurtenissen of toevalligheden, en dus in feite helemaal niet zo onveranderlijk zijn. Met als gevolg dat hij een keur aan mogelijkheden, aan mogelijke omkeerbaarheid, opent. Hierbij richt Foucault zich voornamelijk op datgene wat hij ziet als misschien wel het probleem van de moderne filosofie, namelijk de vraag naar Aufklärung of, met andere woorden, het probleem tussen waarheid, macht en het subject. Via genealogische studies benadrukt Foucault een immer bestaande relatie tussen waarheid en macht¹⁷. Waarheid is altijd alleen geldig binnen een bepaalde context van machtsrelaties, en in die zin is Foucault een contextualist te noemen.

Taylor lijkt Foucault zelfs van een monolithisch relativisme te 'beschuldigen'¹⁸. Dit lijkt me geen accuraat beeld van de visie van Foucault zoals hij deze ten toon spreidt in zijn reactie op het probleem van Aufklärung¹⁹. Macht koppelt namelijk niet alleen waarheid aan zich, macht heeft ook een creatieve component, het creëert kennis. Deze kennis kan op haar beurt weer zorgen voor een verandering van de dan geldende machtsstructuren. De vraag "How to govern?"²⁰ wordt altijd vergezeld door de vraag "How not to be governed?"²¹. Oftewel, macht en kritiek zijn ook altijd aan elkaar gerelateerd. De methode van Foucault is nu niet alleen een manier om de waarheid-macht relatie aannemelijk te maken, maar ook een manier om de mogelijkheid tot kritiek aannemelijk te maken. Kritiek is de kunst om niet zoveel geregeerd te worden en een kritische houding is een deugd, zo stelt Foucault. Daarnaast koppelt Foucault zijn definitie van een kritische houding aan de omschrijving van Aufklärung die Kant geeft. Doordat Kant's essay over Aufklärung mede een opvoedend en normerend karakter heeft, krijgt Foucault's definitie van een kritische houding ook zo'n karakter. Met andere woorden, mensen zouden zo opgevoed moeten worden dat ze een kritische houding ten toon spreiden en volwassen genoemd kunnen worden. Ook geeft de koppeling met Kant de kritische houding een rationalistisch karakter. Dit karakter wordt nog eens versterkt doordat Foucault zegt dat "not wanting to be governed"²² betekent dat men zelf moet nadenken of de redenen om een waarheid te accepteren goed zijn. Het lijkt er dus op dat we kunnen zeggen dat Foucault een bepaalde waarde aan een rationeel kritische houding toekent. De vraag is nu of het door deze houding nog steeds mogelijk is om alle partijen in een samenleving als een gelijkwaardige gesprekspartner te beschouwen. Laten we bijvoorbeeld eens aannemen dat er in de samenleving een partij is wiens leven volledig is opgebouwd rond mythen. Zou Foucault, voordat hij als gelijke een gesprek met hun aangaat, deze mensen eerst willen laten zien dat ze een onderdeel vormen in een complex stelsel van machtsrelaties? En dat datgene wat zij als waarheid zien een toevalligheid is, dat ze ook anders kunnen en dat ze in ieder geval zelf moeten nadenken over die mogelijkheid? Ik denk het wel. Maar dat zou betekenen dat deze groep eerst 'onderwezen' moet worden voor serieus genomen te moeten worden, of dat ze als ze dit onderwijs volledig weigert, nooit serieus genomen zal worden. Doordat Foucault een

samenleving mede waarneemt als de drie-eenheid van waarheid, macht en rationele kritiek zal hij, net als Habermas, een grens moeten stellen aan het contextualisme en mensen die deze grens overschrijden niet kunnen beschouwen als gelijke gesprekspartners.

Maar wat is nu eigenlijk de basis waardoor Foucault tot zo'n waardeoordeel lijkt te komen? Foucault lijkt tot de drie-eenheid van waarheid, macht en rationele kritiek te komen door een genealogische aanpak. Of eigenlijk probeert hij in eerste instantie de relatie tussen waarheid en macht aannemelijk te maken, om deze daarna te gebruiken om allerlei situaties uit te leggen en mensen de mogelijkheden tot rationele kritiek te laten zien. Hij gaat er dus vanuit dat waarheidsclaims een primair onderdeel vormen van elke samenleving. Omdat Foucault ook kan ontkennen dat de vorming van een samenleving afhankelijk is van taal, veronderstelt Foucault volgens mij impliciet dat waarheidsclaims een primair onderdeel van elke taal zijn. Volgens mij ligt aan Foucault's visie dezelfde gedachten grondslag als die van Habermas (alleen nu impliciet in plaats van expliciet), namelijk de geldigheid van een waarheids-afhankelijke theorie van betekenis. Maar, zoals ik al heb aangetoond, dit leidt onvermijdelijk tot het stellen van een grens aan mondigheid.

III

De aanname dat waarheid het primaire concept is in taal leidt dus altijd tot het stellen van een grens aan mondigheid. En dit is nu juist iets dat ik wil vermijden. Dat wil zeggen, dat ik vind dat het derde aspect van Kant's beschrijving van Aufklärung centraal gesteld moet worden. Natuurlijk begrijp ik dat voor Kant Aufklärung ook bestond uit rationaliteit. Maar, net als ik, wilde Kant een vrije (wereldwijde) communicatie onder gelijken bewerkstelligen.

De opmerking dat ik Kant helemaal verkeerd interpreteer kan waarschijnlijk erg gemakkelijk gemaakt worden. Maar dit is nu een typisch geval van de plank helemaal mis slaan. Het gaat er niet om dat datgene wat ik over Kant opmerk als waar, minder waar of niet waar aangemerkt kan worden. Ik heb een soort inspiratie uit Kant's essay gehaald. Kant heeft me aangezet tot het denken over een communicatie van gelijken. Taal als bron van inspiratie, als expressie. Dat is nu precies het punt waar ik heen wil.

Taal als expressie is een belangrijk aspect van de HHH-theorie die Taylor beschrijft²³. Deze theorie stelt onder meer dat

communicatie (als gebruik van taal) niet alleen een uitwisseling van informatie is maar ook een vorm van uiting. De gesprekspartners wisselen niet alleen voorstellingen uit maar delen ook een uiting. Door het delen van deze uiting wordt er van een ervaring of een zorg iets gezamenlijks gemaakt (een zorg voor *ons* in plaats van voor jou of voor mij). Er ontstaat een saamhorigheid tussen de gesprekspartners of, zoals Taylor het noemt, een publieke sfeer. We kunnen zeer veel uiteenlopende vormen van publieke sferen onderscheiden, van kleine gesprekken (borrelpraat) tot wereldwijde discussies. Deze publieke sferen vormen een zeer belangrijk onderdeel van het menselijk leven, van een samenleving. Fundamenteel aan al deze publieke sferen is dus dat ze ontstaan door taal welke primair gericht is op uiting. Uiting, zo zegt Taylor, is fundamenteel aan taal. Dat wil zeggen dat communicatie nooit zonder een vorm van uiting mogelijk is maar wel zonder een vorm van voorstelling, zoals de waarheids-afhankelijke theorieën stellen.

Een tweede belangrijk aspect van de HHH-theorie is haar stelling dat taal bepaalde fenomenen welke centraal staan in een menselijk leven, zoals bijvoorbeeld moraliteit, vorm geeft. De publieke sferen die door taal als uiting zijn ontstaan worden ook vormgegeven en onderhouden door taal. De uiting van datgene wat iemand belangrijk vindt in een menselijk leven, bepaalt haar positie in de publieke sfeer die mede hierdoor weer verder gevormd wordt. Zo blijkt het dus mogelijk te zijn om een vorm van communicatie te postuleren welke, zonder enige veronderstelling van universele waarheidsclaims of rationaliteit mensen in staat stelt om datgene wat ze belangrijk vinden in een menselijk leven, zichzelf, hun relaties en de cultuur waarin ze leven, vorm te geven. Daarnaast is er volgens mij nog een belangrijk aspect aan publieke sferen. Bij een publieke sfeer, waarin elkaars meningen gerespecteerd worden en iedereen als gelijke beschouwd wordt, kan iedereen een relevant bijdrage geven aan de creatie en vorming van de publieke sfeer, die daardoor een dynamisch karakter zal vertonen.

Natuurlijk kun je ook genoeg argumenten vinden tegen de HHH-theorie, of tegen de gevolgen van zo'n theorie voor een samenleving²⁴. Zo zou je kunnen argumenteren dat de HHH-theorie, door te claimen dat taal een context of cultuur vormgeeft, stelt dat het onmogelijk is om de eigen context te overstijgen. Met andere woorden, de HHH-theorie mondt uit in een radicaal contextualisme en verdedi-

gers hiervan spreken zichzelf tegen. De HHH-theorie wordt namelijk verdedigd als een context of taal overstijgende waarheid waarbij deze waarheid nu juist stelt dat niets een context of taal kan overstijgen. Hiermee samenhangend kun je stellen dat de HHH-theorie nog altijd een theorie is. Dat wil zeggen dat het nog steeds een systeem is dat alles wil omvatten met behulp van een aantal waarheidsclaims. Maar de HHH-theorie zegt nu juist dat waarheidsclaims en de tegenspraak niet primair zijn! Wat primair is, is de uiting die aan een bepaalde menselijke zorg met betrekking tot communicatie gegeven wordt. Primair is de houding die aangenomen is in de publieke sfeer. De argumenten over waarheidsclaims en tegenspraak kunnen alleen komen van mensen die niet de moeite hebben genomen om het standpunt van hun gesprekspartner proberen te begrijpen, en hun gesprekspartner dus niet als een gelijke behandelen.

Een veel sterker tegenargument is dat het zeer aannemelijk te maken is dat romantische ideeën, die ten grondslag liggen aan de HHH-theorie hebben geleid tot een excess aan geweld, zoals bijvoorbeeld bij het fascisme. Ook dit valt niet te ontkennen. Maar wat er volgens mij hier is misgegaan is dat de romantische ideeën zijn ontstaan in een samenleving die nog erg gericht was op waarheidsclaims. Ideeën, die een onderdeel vormden van het hele systeem van romantische ideeën, werden *uit hun context gelicht* en als waarheid gepostuleerd. Deze waarheden gingen uiteindelijk vele publieke sferen domineren en stemmen die een andere geluid lieten horen werden niet gewaardeerd. Uiteindelijk ging de dynamiek van de publieke sferen verloren, met desastreuze gevolgen. Het is dus van belang deze dynamiek te behouden. Maar dit is volgens mij alleen mogelijk als elke deelnemer aan de publieke sfeer als gelijke wordt beschouwd, als *alle* stemmen gelden. Het creëren, vormgeven en onderhouden van publieke sferen plaatst dus een verantwoordelijkheid op onze schouders welke, net als het moderne humanistische project, kan worden voortgezet of worden overgedragen aan bepaalde waarheidsclaims.

IV

In het voorgaande heb ik duidelijk proberen te maken dat zowel Habermas als Foucault uitgaan van een basis die stelt dat een taal primair bestaat uit waarheidsclaims. Vanuit deze basis komen ze tot een bepaalde rationele houding. Habermas staat een rationeel communicatieve houding voor en Foucault een rationeel kri-

tische houding. Het is duidelijk dat beide filosofen de omgang met anderen een belangrijke plaats in hun visie geven. Tot zo ver kan ik met ze meegaan. Maar, als gevolg van hun visie over taal, moeten ze een grens, zijnde rationaliteit of een rationeel kritische houding, aan contextualisme stellen. Mensen die deze grens overschrijden worden daardoor als 'onvolwassen' beschouwd. Ze stellen een grens aan mondigheid. Habermas stelt dat we het modern humanistisch project, met zijn wortels in de Aufklärung, moeten voortzetten. Foucault stelt dat we het kritische project, met zijn wortels in de Aufklärung, moeten voortzetten. Ook ik vind dat we ideeën uit de Aufklärung moeten koesteren en voortzetten. Maar *ik* definieer de Aufklärung als het uittreden van de mens uit de onmondigheid. Punt. ¶

Noten

- 1 Immanuel Kant "Beantwoording van de vraag: Wat is Verlichting?", in: *Immanuel Kant Wat is Verlichting?*, B. Delfgaauw (red.), Kampen: Kok Agora 1988, 59-71 op 59.
- 2 Ibid., 59.
- 3 Zie Tracy B. Strong en Frank Andreas Spósito "Habermas's significant other", in: *The Cambridge Companion to Habermas*, Stephen K. White (red.), Cambridge: Cambridge University Press 1995, 263-288.
- 4 Zie Michel Foucault "What is critique?", in: *What is enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, James Schmidt (red.), Berkeley: University of California Press 1996, 382-398.
- 5 Zie John Christian Laursen "The Subversive Kant: The Vocabulary of 'Public' and 'Publicity'", in: *What is enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, James Schmidt (red.), Berkeley: University of California Press 1996, 253-269.
- 6 Zie Tracy B. Strong en Frank Andreas Spósito "Habermas's significant other".
- 7 Zie Charles Taylor "Theories of Meaning", in: *Human Agency and Language, Philosophical Papers I*, Cambridge: Cambridge University Press 1985, 248-292. HHH staat hier voor Herder, Humboldt en Heidegger.
- 8 Zie Jürgen Habermas "The Unity of Reason in the Diversity of Its Voices", in: *What is enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, James Schmidt (red.), Berkeley: University of California Press 1996, 399-425; zie ook Tracy B. Strong en Frank Andreas Spósito "Habermas's significant other".
- 9 In "The Unity of Reason in the Diversity of Its Voices" verduidelijkt Habermas de problemen van de twee radicale stellingen. Het probleem van de absoluut universele vorm van rationaliteit is volgens Habermas, dat de aanhangers hiervan een eenduidige relatie tussen taal en een door hun gepostuleerde objectieve universele realiteit moeten uitleggen. Maar deze relatie kunnen ze alleen verdedigen vanuit de door hun gebruikte taal. Op het probleem van een radicaal contextualistische visie zal ik in deel III, bij het behandelen van tegenargumenten van de HHH-theorie, nog terugkomen.
- 10 Deze quote heb ik overgenomen uit "Habermas, Jürgen", in: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edward Graig (red.), London: Routledge 1998.
- 11 Zie Jürgen Habermas "The Unity of Reason in the Diversity of Its Voices"; zie ook "Habermas, Jürgen", in: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*.
- 12 Zie Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow "What is Maturity? Habermas and Foucault on 'What is Enlightenment?"; in: *Foucault A Critical Reader*, David Couzens Hoy (red.), Oxford: Blackwell Publishers 1986, 109-122.
- 13 Zie Charles Taylor "Theories of Meaning".
- 14 Hiermee bedoel ik nadrukkelijk individuele rationaliteit. De communicatieve rationaliteit van Habermas is gebaseerd op twee pijlers. De eerste pijler is dat de mens een talig wezen is. Hierbij moet taal in het kader van een waarheids-afhankelijke theorie geïnterpreteerd worden. Zoals ik beargumenteerd heb moet Habermas, naast zijn theorie over taal, nog een waarheid aannemen die universeel geldend moet zijn. Dit is de tweede pijler, namelijk de mens als rationeel denkend wezen. Daarnaast wil ik nog opmerken dat het lijkt alsof een waarheids-afhankelijke theorie van taal en rationeel denken aan elkaar gerelateerd zijn. Het gaat helaas te ver om deze gedachte in dit essay verder uit te diepen.
- 15 Zie Jürgen Habermas, "The entwinement of Myth and Enlightenment: Max Horkheimer and Theodor Adorno", in: *The Philosophical Discourse of Modernity*, Cambridge: Polity 1987, 106-130.
- 16 Jürgen Habermas "The Unity of Reason in the Diversity of Its Voices", 421-422.
- 17 Zie "Foucault, Michel", in: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edward Graig (red.), London: Routledge 1998.
- 18 Zie Charles Taylor "Foucault on Freedom and Truth", in: *Foucault A Critical Reader*, David Couzens Hoy (red.), Oxford: Blackwell Publishers 1986, 69-102. Op het einde van zijn essay stelt Taylor dat Foucault in zijn latere werk op weg lijkt te zijn om een universeel goed te definiëren. Ik denk dat het niet alleen lijkt of Foucault daar naar op weg was maar dat Foucault wel degelijk een universeel goed naar voren heeft gebracht in "What is Critique?".
- 19 Zie Michel Foucault "What is Critique?"; zie ook Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow "What is Maturity? Habermas and Foucault on 'What is Enlightenment?"; zie Michel Foucault "What is critique?", 384.
- 20 Ibid., 384.
- 21 Ibid., 385.
- 22 Ibid., 385.
- 23 Zie Charles Taylor "Theories of Meaning".
- 24 In "Theories of Meaning" behandelt Taylor ook een aantal tegenargumenten.

Overal op de wereld thuis

In deze Filosoof pakken we de all-time favourite 'Een filosoof in de Filosoof' weer op. Ditmaal met Bert van den Brink, politiek filosoof en welbekend docent aan onze faculteit. We wisten allemaal al dat hij heel graag praat, in zijn vrije tijd scheidsrechter speelt voor zijn voetballende Marokkaanse buurjongtjes en zijn hart heeft verloren aan Twin Peaks... dus dat belooft wat!

Door Anne Becking en Naomi van Steenbergem

► James Tully opent zijn artikel *'The agonic freedom of citizens'* met een citaat van *Public Enemy*: *'Who got game?'* Onze eerste vraag aan jou: *who got game? Wie bewonder je?*

Als filosoof vind ik Machiavelli, Kant, Nietzsche, Foucault en Taylor erg goed. James Tully is een politiek filosoof die volgens mij op dit moment heel belangrijk is. Het meeste geleerd heb ik van Habermas, niet in de laatste plaats omdat ik me tegen hem het meeste heb afgezet. Habermas is samen met Rawls terecht de beroemdste politiek filosoof van deze tijd.

Foucault, Nietzsche en Taylor vind

ik geweldig omdat ze onze intuïties over wat de samenleving bij elkaar houdt op een verrassende manier ondergraven. Ze geloven niet in algemene regels voor ons denken en handelen, maar in het primaat van de altijd pluriforme en dikwijls aan algemene regels ontsnappende praktijk. Die praktijk kunnen we beschrijven, we vinden er de sleutel tot wat onze opties zijn, maar we kunnen hem niet middels een algemene theorie dicteren. Wie wel een algemene en op regels georiënteerde theorie wil ontwerpen, iemand als Habermas of Kant, kán fantastische dingen doen. Je kunt niet om ze heen en je kunt in som-

mige aspecten bijna niet tegen ze zijn. Het conflict dat rondom dat soort mensen speelt is of hun ene perspectief het enige juiste perspectief is. Maar mijn hart ligt bij de eerste groep.

► *En buiten de filosofie?*

Ik denk dat disciplines als kunst en literatuur in staat zijn ons de tekortkomingen van onze theoretische kaders te laten zien. Een stijlmiddel als overdrijving kan ons bijvoorbeeld toegang geven tot de vraag vanuit welke sociaal geconstrueerde ontologie we de wereld waarnemen. Foucault begint een van zijn boeken met een pagina's lang verslag van een vroegmoderne vierdeling, tot in de gruwelijkste details. Eenzelfde vertoning zouden we nu met afgrijzen aanzien. Toen niet, toen was het gewoon wraak en vermaak waar iedereen, van kind tot oude van dagen, van genoot. Dat zegt iets interessants over hoe we veranderd zijn, hoe wat nu juist lijkt resultaat is van een enorme historische ontwikkeling. Het doet vragen rijzen omtrent de mogelijkheid een onhistorische theorie van het juiste, het goede te ontwikkelen.

Of dit ook een goede manier is om met de tekortkomingen van theoretische kaders om te gaan weet ik niet, maar ik houd erg van het opzoeken van grenzen, van de rand van de gevestigde orde. Filosofen als Nietzsche, Adorno en Foucault gebruiken onconventionele middelen om kennis bloot te leggen. Die middelen worden niet altijd serieus genomen, er zijn mensen die zich daar enorm aan ergeren. Die mensen kunnen niet accepteren dat met niet-formaliseerbare, onacademische methoden filosofische punten worden gemaakt. Natuurlijk ben ik als het gaat om papers zelf ook best streng, die moeten aan een hoop voorwaarden voldoen. Het is niet zo dat een beginnende filosoof zomaar kan beslissen dat hij die conventies niet nodig heeft.

► *Eerst de conventies goed begrijpen, dan ze vaarwel zeggen?*

Ja. Zelf ben ik in de tijd tussen mijn afstuderen in '91 en mijn dissertatie in '97 (die in 2000 bewerkt gepubliceerd is¹) voortdurend in gevecht geweest met de benadering van Rawls en Habermas. Maar alleen omdat ik op een bepaald moment *echt* Habermasiaan ben geweest heb ik de mogelijkheid ontwikkeld de werkelijke beperkingen van zijn theorie te zien.

Ik vind het ook geweldig als studenten een passie ontwikkelen, ongeacht voor welke filosoof. Op een gegeven moment

kom je in zo'n passie op een punt dat je denkt: 'die filosoof heeft werkelijk in *alles* gelijk.' Dan denk je niet meer, maar volg je alleen maar. Dat is overgave, maar zonder de mogelijkheid om nog kritisch te zijn. En *dan* kan je beginnen om vanuit dat perspectief te kijken; dan pas kan je de botsingen en antinomieën in die theorie echt zien. Dan pas kun je echt goed worden.

- ▶ *Denk je zelf al op dat punt te zijn? En is er überhaupt wel een manier om dat te beoordelen?*

Ik denk dat dat proces altijd aan de gang blijft. Op dit moment word ik erg beïnvloed door Tully, David Owen en Daniëlle Allen. Zoals in mijn studententijd zal het niet meer gebeuren: ik kan me niet meer helemaal overgeven. Maar helemaal zonder dat proces zijn betekent dat je ontwikkeling stil ligt. Ook de grootste filosofen ontstijgen dat niet, het kijken, het twijfelen.

Het is jammer dat in het huidige onderwijs de ontwikkeling van dergelijke processen verloren dreigt te gaan, wellicht door een gebrek aan tijd. Het *kán* wel in de BaMa: Amerika en Engeland leveren

briljante filosofen af. We weten in Nederland alleen nog niet zo goed hoe; het goed bijbrengen van kennis, passie en breedte moeten we hier binnen de BaMA-structuur nog beter onder de knie krijgen.

- ▶ *Overgave, passie, het vervolgens ontwikkelen van een eigen standpunt binnen die passie, het lijkt wel een liefdesrelatie!*

Nou, een haat/liefde-relatie. Filosofie kan je ongelukkig maken. Als je het echt wilt betekent het je storten in een gevaarlijk spel met je eigen grenzen. Daarin verschilt filosofie wel van sommige andere disciplines: the sky is the limit! Het is een enorm confronterend proces. Je wilt iets kunnen, maar wordt daarbij voortdurend teruggeworpen op je eigen beperkingen. Toch is er niets leukers dan dingen ontdekken. Dan zit je om 2 uur 's nachts nog te werken aan een alinea en opeens zie je het! Twee inzichten komen bij elkaar, of je vindt opeens dat ene citaat van de auteur tegen wie je je richt waar je naar op zoek was, waarvan je dacht, hij moet het toch érgens zeggen... geweldig! Het mooiste wat je als filosoof kan overkomen, zo'n plotseling inzicht. Überhaupt het mooiste

wat je kan overkomen. Of als je een artikel opstuurt naar een tijdschrift of een uitgever, die je dan gaan beoordelen. Of je ziet wie er nog meer in dat boek komen waarvoor ze je om een bijdrage hebben gevraagd. Dat is eng! Het is verslavend en frustrerend tegelijk.

- ▶ *Betekent filosoof zijn dan ook filosoof voor het leven zijn?*

Filosofie is wel een levenshouding, het is een fascinatie. Maar het is een fascinatie die voor velen geldt. Romanciers bijvoorbeeld zoeken vaak ook naar antwoorden op filosofisch getinte vragen: hoe kunnen we over vrijheid denken, wat betekent het verleden? Er zijn twee andere dingen die ik had willen worden: achtergrondjournalist en ontdekkingsreiziger. Ook daarbij gaat het om ontdekken, het zien van verbanden, het vertrouwen ergens te kunnen komen waar je niet eerder bent geweest.

Filosofie kan ook heel journalistiek zijn. Het secuur een verklaring geven voor iets, of iets proberen te begrijpen gaat vaak met behulp van heel algemene methoden die niet altijd filosofisch zijn.

- ▶ *Wat zou je graag willen ontdekken?*

Welke vragen houden je 's nachts wakker?

Nou, ik geloof niet in definitieve antwoorden. Maar op vragen in het maatschappelijk-filosofische debat zou ik heel graag een houdbaar perspectief formuleren. Een vraag die me erg bezig houdt is wat het betekent om het in politiek opzicht met elkaar eens of oneens te zijn. Voor de politieke filosofie is dat één vraag. Er wordt maar weinig nagedacht over het adagium dat je het eens moet zijn alvorens te handelen. Het punt is dat politiek alleen nodig is als er van overeenstemming geen sprake is; politiek is een soort afstellen van belangen. Dissensus is helemaal niet erg. We zijn niet verbonden omdat we het allemaal met elkaar eens zijn over 'onze' waarden en normen. Waar we naar moeten zoeken is een manier om ondanks de verschillen met elkaar samen te leven. Wat dat betreft werkte de verzuiling in veel opzichten prima. De kern van het huidige integratiedebat is dat er ten minste een kern van eenheidsdenken móet zijn. De praktijk laat zien dat de maatschappij in feite juist ondanks, misschien zelfs dankzij verschillen functioneert.

▶ *Vind je dat niet heel erg irritant, dat gehamer op consensus?*

Ja, zowel in filosofisch als in maatschappelijk opzicht. Dat ongenueanceerde standpunt geeft blijk van onzorgvuldig denken. Dat is niet alleen ergerlijk, filosofisch gezien, maar het dwingt mensen ook in onwenselijke posities. Hameren op een geforceerde eenheid vraagt altijd om onschuldige slachtoffers.

▶ *De bevoegenheid waarmee je zit te vertellen is ook goed terug te zien in je stijl van onderwijs geven. Je vindt het duidelijk erg leuk om mensen iets bij te brengen. Wat wil je ze daarin meegeven?*

Ik wil mensen verschillende perspectieven laten zien. Daar heb ik talent voor omdat ik het zelf erg belangrijk vind, wat wel weer betekent dat er mensen zijn die veel beter zijn in het uitleggen van de nuances van een bepaalde auteur. Ik wil ook laten zien dat sociale en politieke debatten bijna nooit een duidelijke uitkomst hebben, ook theoretisch gezien niet.

Wat ik ook erg leuk vind is mensen te leren schrijven. Laten zien wat de sterke en zwakke punten van een opzet zijn, wat er analytisch of juist systematisch-synthetiserend beter aan een eerste versie kan, hoe een werkelijk precieze vraagstelling het geheel beter laat lopen – en iemand dan in een paar werkgroepen en gesprekjes van

een aardig opzetje naar een mooi eindresultaat! Geweldig is dat, prachtig! Als je een mooi paper hebt geschreven, dan heb je echt wat! Dán heb je nagedacht.

Tijdens zo'n begeleiding zie je ook interesse bij mensen, passie en feeling. Het komt natuurlijk ook voor dat studenten het duidelijk verschrikkelijk vinden. 'Ga weg!' denk ik dan! Als je er altijd al van hebt gedroomd een taartenwinkel te openen, of voetballer te worden, blijf dan niet tegen je zin filosofie studeren. Wees dan eerlijk, vooral tegenover jezelf, en ga iets anders doen. Daar heeft echt iedereen baat bij en daar mogen we ook best wat strenger in zijn. Dat wil overigens niet zeggen dat je zo snel mogelijk moet gaan scheiden tussen studenten die goed zijn en mensen die maar beter kunnen vertrekken. Er zijn altijd studenten die op bepaalde gebieden sterk zijn en op andere gebieden minder sterk. Je moet oppassen om niet te snel diagnoses te stellen. Wat wél kan is een ondergrens, bijvoorbeeld door middel van een bindend studieadvies na het eerste jaar.

▶ *Je hebt zelf ook in Duitsland gestudeerd, onder andere bij Habermas.*

Ik heb eerst twee jaar theologie gestudeerd. Daarna vijf jaar filosofie, waarvan twee jaar in Duitsland. Op een gegeven moment ben ik gewoon naar Frankfurt gaan liften, zonder iets voor te bereiden en met een brief van Prof. Van Reijen waarin hij loog dat ik geniaal was. Habermas regelde er een kamer voor me.

▶ *Was er een verschil in faculteitscultuur tussen Frankfurt en Utrecht, Nederland en Duitsland?*

Dat is moeilijk te vergelijken. De colleges waren er volledig anders dan hier. Habermas, en ook bijvoorbeeld Karl-Otto Apel, gingen daar staan vertellen over het manuscript van hun nieuwste boek. Voorzalen van 800 man, want zozeer trok de faam van Habermas! Hier weet iedereen nu al precies wat hij over vier jaar gaat doceren; professoren daar konden doen wat ze wilden. Er heerste totale vrijheid. Wilde je je tentamen halen, dan gaf je je op en hield je een referaat. En dan niet een stellingje van vijf minuten met wat tegenargumenten! Je schreef een paper van vijftien pagina's en las dat zittende tussen Habermas en enkele mindere goden voor een zaal van 80 man voor. Ik heb toen een paper geschreven over de figuur van de liberale ironicus in Rorty's boek 'Contingency, irony and solidarity'. Niemand vertelde je hoe je dat moest aanpakken, niks

probleemstellingen of richtlijnen. Voor de goeden was het fantastisch, maar het rendement was natuurlijk schrikbarend laag. Uiteindelijk zijn we met ons onderwijs volgens mij beter af. Maar het waren wel topjaren voor Frankfurt in die tijd: mensen die van over de hele wereld kwamen om daar, op die plek, filosofie te studeren en te bedrijven. Het intellectuele klimaat dat daar heerste! Die jaren hebben mij de zet gegeven om verder te gaan met filosofie. Ik kan het werkelijk iedereen aanraden, om een tijdje in het buitenland te gaan studeren.

▶ *Is dat klimaat iets dat je mist hier in Utrecht?*

Nou, we zijn natuurlijk allemaal onderzoekers hier op de faculteit, daardoor kennen alle collega's heel veel mensen. Misschien hangt er dan niet die passie die je hebt als student, maar in het nationale en internationale contact met je collega's vind je wel een zelfde soort omgeving. De meeste van de levende filosofen van wie er boeken in mijn kast staan ken ik persoonlijk. Je ziet elkaar op congressen, of iemand werkt bij een tijdschrift en vraagt je iets te schrijven. Ik heb collega's met wie ik alles dat ik publiceer uitwissel. Dat is het leuke van een bestaan als volwassen academicus. De universitaire wereld is fantastisch. Je bent op de hele wereld thuis. Waar je ook komt, overal zijn altijd mensen die hetzelfde hebben gelezen als jij hebt gelezen, die zich voor dezelfde vragen interesseren. Je hebt altijd stof om dagenlang met elkaar te praten.

▶ *Dus: Als je niet werkelijk geïnteresseerd bent in filosofie, ga dan alsjeblieft weg. En als je werkelijk geïnteresseerd bent in filosofie, ga dan alsjeblieft ook weg. Kunnen we het zo samenvatten?*

Als je er maar bijzet: en als je het hier leuk vindt, blijf dan alsjeblieft! Of eigenlijk: ga weg als je eigenlijk heel goed weet dat filosofie je hart niet gestolen heeft. En ga weg als je goed en gevorderd bent, en per se iets wilt wat wij hier niet bieden. Je studeert maar één keer! Maar vergeet niet dat wij hier goed zijn, hoor. We hebben vooral een hele goede staf. En er is volgens mij geen faculteit in Nederland die andere universiteiten zoveel filosofen heeft geleverd als wij. Dus wees gerust een beetje trots dat je hier studeert! ¶

1. *The Tragedy of Liberalism*. Albany, NY: State University of New York Press, 2000.

HET HOOFD VAN EEN FILOSOOF

Joost J. Joosten

Wat is er toch aan de hand met het hoofd van een filosoof? Donderdagochtend 9:30, tentamen Logica 1 voor filosofen. In de rij voor mij hebben twee van de vijf studenten een mutsje op het hoofd. Verder tel ik nog petje en twee mutsjes elders in de zaal. Een aantal hoofddeksels, waaronder een flamboyante hoed, is al afgedaan. Als het echt zo koud is als al de hoofddeksels doen vermoeden, dan moet die jongen met T-shirt, jackje en kaalgeschoren hoofd (met uitzondering van een pluk bovenop á la ananas) het toch wel koud hebben. Daarvan echter geen teken.

Overigens, moet ik tijdens het schrijven van dit stukje de statistieken al weer bijstellen: 9:40 en één mutsje heeft de tentamenzaal inmiddels verlaten zonder iets in te leveren. Zou zijn hoofd soms oververhit zijn geraakt? Misschien moet ik dan de andere bemutste studenten waarschuwen. Ik zie de koppen in het U-blad al: "Filosofiestudenten onwel na oververhitting hoofd bij tentamen Logica". Dat wil ik niet op mijn geweten hebben. En zojuist heeft de ananas z'n jackje uitgetrokken (nu komt het gele T-shirt nog beter tot zijn recht) en de mouwen van zijn T-shirt opgestroopt. Toch, ik vind het niet echt warm, en heb m'n jasje weer aangedaan.

Misschien, denk ik zonet, moeten de mutsjes een mislukt experiment verbergen. Het is me al eerder opgevallen dat filosofiestudenten bijzonder vaak van haardracht veranderen. Maar, echt veel vaker dan andere groepen studenten.¹ Waar komt dat dan toch vandaan? Dit is niet alleen in Utrecht zo, want ik heb het in Amsterdam ook gezien. Volgen ze een idool? Ik ken veel filosofen met snorren en baarden, maar daarvan geen enkel spoor. Toegegeven, de snorren horen wel bij een andere generatie. Hoe zit het met de filosofen van deze of eind vorige eeuw? Had Derrida mysterieuze lokken voor zijn ogen hangen? Verft Rorty iedere week zijn haar een andere kleur? Ik weet er te weinig van.

Waarschijnlijk moet de haardrachtvariatie aan een onnavolgbare groepsdynamiek worden toegeschreven die evengoed had kunnen resulteren in het dragen van een linkerschoen die een andere kleur heeft dan de rechterschoen. Overigens, vind ik het wel vrolijk, al die kleurtjes en kunstwerkjes. Het lijkt me een gemis bij de opleiding tot registeraccountant. Ik ben dan ook erg benieuwd wat ik in Amsterdam tegen zal komen nu ik daar bij AI les ga geven. Wellicht zal ik daar deze leuke groep filosofie studenten met hun diverse verschijningsvormen erg gaan missen. ¶

¹ Ik ben overigens net even bij Lev langs geweest die in de zaal naast mij een CKI-tentamen afneemt. Ik telde daar niet één mutsje!

THEMA: LIEFDE ♥ & ANGST 🕷

Over liefde

Van onze buitenlandredactie te Helsinki

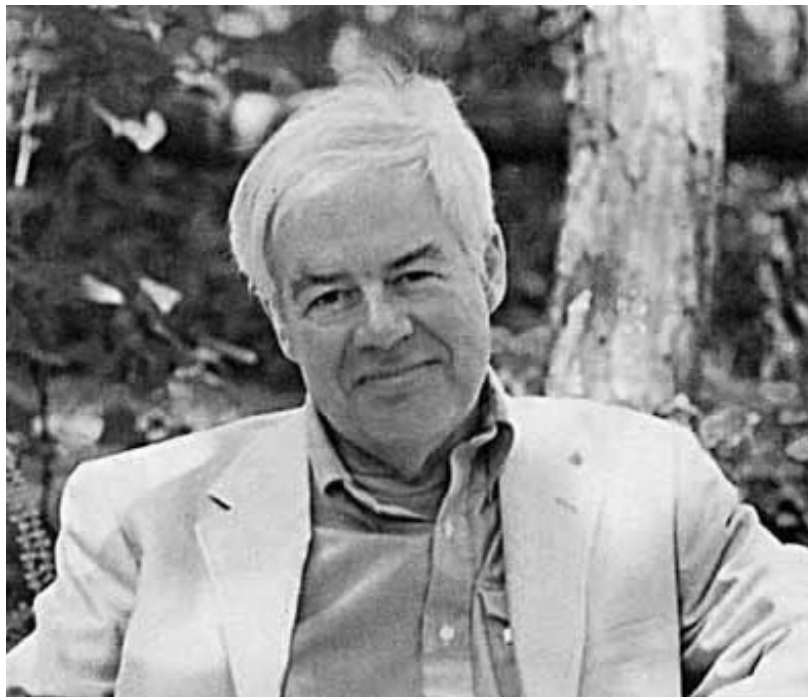
Over liefde gesproken: ik hou van filosofie. Er zijn genoeg ideeën waar ik nooit van overtuigd zal raken, stapels filosofen met wie ik het nooit eens zal zijn en soms zelfs gedachten die ik niet alleen anders, maar ook liever niet had gehad, maar toch, ik hou van filosofie als van niets anders. Dat ik een hekel heb aan een filosoof, een echte keiharde hekel van het soort waar je haren bij elk nieuw woord van overeind gaan staan, dat is echt bijna onmogelijk. Bijna onmogelijk. Nu we het er toch over hebben. Richard Rorty. Ik hou echt niet van Richard Rorty.

Richard Rorty is er dol op dingen in groepen onder te verdelen. Dat doet hij heel graag en dat doet hij heel vaak. En dat is handig, want dan weet je meteen waar je aan toe bent. Een ironicus bijvoorbeeld, dat is iemand die nergens echt thuis is, nooit in hokjes denkt en steeds heel goed weet wat ze precies doet. Als je geen ironicus bent, dan ben je metafysicus. Dat betekent dat je denkt dat mensen graag dingen willen weten - vooral wat waar is - en dat je ook denkt dat iedereen eigenlijk al best wel veel al weet en dat je ook denkt dat moeilijke dingen doen rationeel zijn is. Je houdt van het woord 'object' en als je metafysicus bent dan heb je ook een hekel aan katten, maar niet aan vogels want die vliegen in de lucht. Wij ironici (de metafysici, dat zijn de anderen) daarentegen luisteren graag naar jazz maar we eten geen boerenkool en morgen gaat voor de metafysicus de zon schijnen en wij ironici winnen de lotto met het getal dat eindigt met het chiasme van de waarheidstabel uit de conjunctie van 'persoon' en 'perspectief'. En waar de metafysicus net 'intuïtie' zei, daar bedoelden wij ironici eigenlijk

'platitude'. Stop.

Ironici en metafysici. Ondanks dat je natuurlijk het één dan wel het ander bent en anders niet, is de wereld vanzelfsprekend niet alleen een kwestie van ironici en metafysici. Je bent bijvoorbeeld ook Amerikaan of Europeaan, en als je filosoof bent hoor je tot 'sommige filosofen' of tot 'andere filosofen'. Welke filosofen? Je weet wel: de eerste en de tweede soort. Ik zei het al: je weet meteen waar je aan toe bent.

Het werkt trouwens ook met boeken, de grote truc van Rorty. Kijk maar: je kan alle boeken onderverdelen in twee soorten en ze gaan toevallig allebei over dingen die Rorty leuk vindt: er zijn boeken die gaan over alles dat maar idiosyncratisch is en er

zijn andere boeken, en die gaan over ironie en hoop. Anders nog iets? Nee, dankjewel. Van de boeken die over wreedheid gaan (over wreedheid? Natuurlijk! Dat zei ik toch net ook al!) kun je twee groepen maken en die twee groepen zijn te verdelen in allebei weer twee groepen en als je dan netjes alles verdeeld hebt weet je precies hoe de wereld in elkaar zit. Nou ja, de wereld. Die bestaat natuurlijk niet. Maar dat zei ik net ook al. Hij was beter bioloog

geworden, Richard Rorty. Was 'ie ten minste wel op zijn plek geweest met lekker de hele dag determinatietabeltje spelen.

Natuurlijk is het allemaal geen toeval en alleen op het eerste gezicht slechts enigszins merkwaardig dat Rorty's zorgvuldig beschreven groepjes geen enkele samenhang of zinnigheid vertonen: alles dat we zeggen is immers volledig contingent. Rorty maakt het op een uiterst treffende manier duidelijk. Je ziet: onze Richard heeft behalve een mooi wit pak ook een heel scherpe blik. De beste man heeft bijvoorbeeld ook al ontdekt dat pijn niet-talig is. Echt waar! En wist je trouwens al dat de mens in het na-metafysisch tijdperk zit? Want dat zit hij. Pardon, zit *zij*. Maar natuurlijk wist je dat nog niet! Dat is immers de unieke bijdrage die Richard R. aan de filosofie levert. Gelukkig maar, Richard! Zonder jou hadden we al die dingen nooit geweten! Je bent werkelijk een zegen voor

de mensheid. Gelukkig weet Rorty dat zelf ook. 'Ik heb nog nooit een originele gedachte gehad,' zegt hij. Wat een zelfkennis! En dan toch niet handelen! Richard Rorty is het *knock-down argument* voor elke handelingstheorie.

Geheel overeenkomstig zijn aard weet Richard Rorty overigens een helder en wel-doordacht antwoord te geven op de nog onontgonnen vraag waarom hij in hemelsnaam geen bioloog is geworden: 'De werkelijkheid te kennen is een utopie. Zo weet ik er nog wel een paar: als een cirkel rond is, is hij niet vierkant.' 'Thee is

vloeibaar.' En 'een truïsmie is een uitspraak die geen nieuwe informatie bevat; een uitspraak waarin iets gezegd wordt dat allang duidelijk was.' Weet je wát een utopie is, Richard Rorty? Dat jij ooit iets gaat zeggen waar de filosofie iets aan heeft. De waarheid bestaat niet *my ass*. Zal ik je eens even de waarheid vertellen? Je grijns bezorgt me nachtmerries en je bloesje zit scheef!

Richard Rorty. Are you suffering? ♪

De paradox van de horrorfilm: een korte verkenning

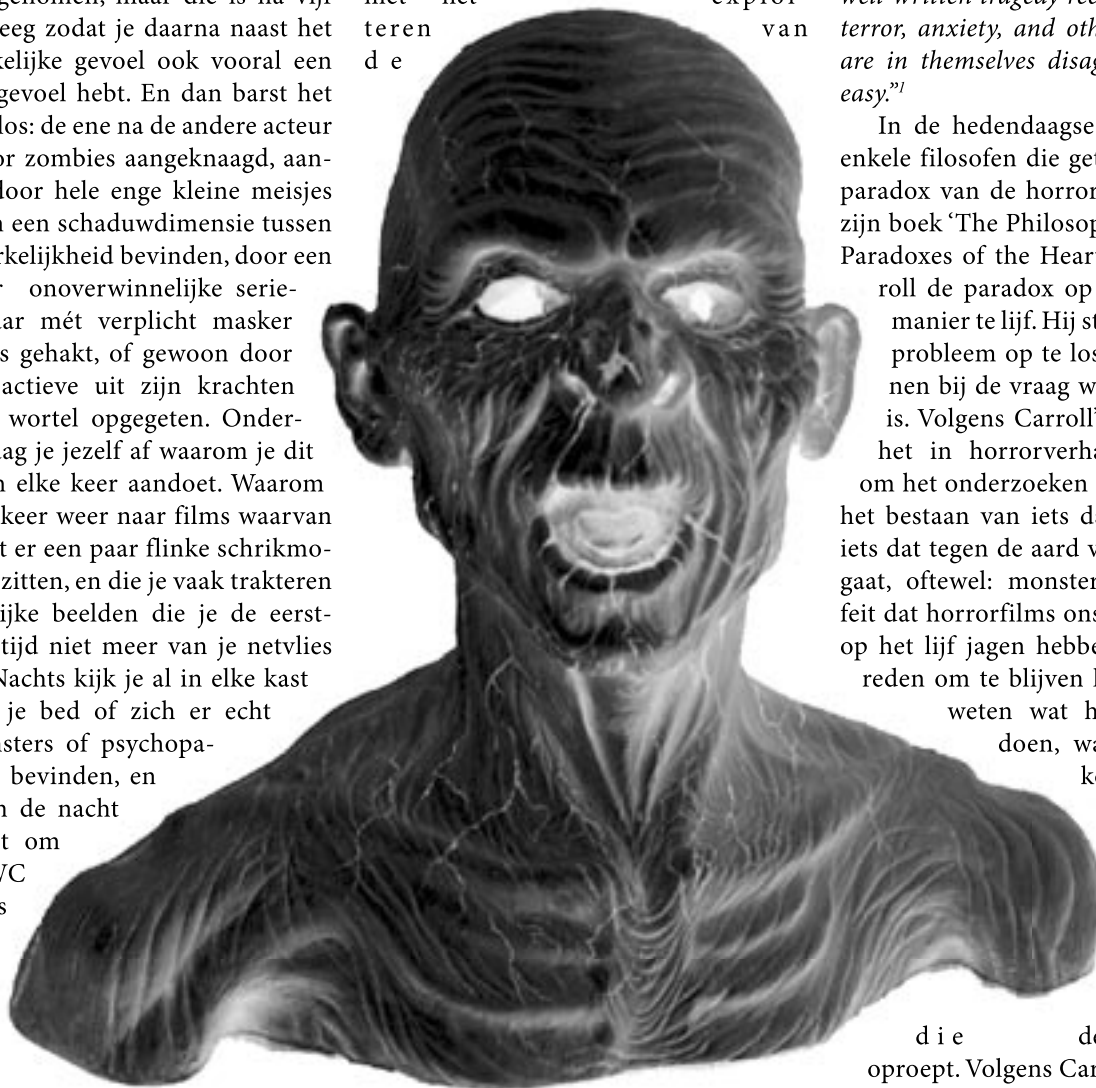
Door Karen Groeneveld

Voor velen is het een bekend gevoel: alhoewel je al de hele avond uitkijkt naar wat er gaat komen, bekruipt je toch een enigszins ongemakkelijk gevoel zodra het licht uitgaat en de film begint.

Als wapen heb je een flinke bak popcorn meegenomen, maar die is na vijf minuten leeg zodat je daarna naast het ongemakkelijke gevoel ook vooral een misselijk gevoel hebt. En dan barst het feest echt los: de ene na de andere acteur wordt door zombies aangeknaagd, aangevallen door hele enge kleine meisjes die zich in een schaduwdimensie tussen TV en werkelijkheid bevinden, door een schijnbaar onoverwinnelijke seriemoordenaar mét verplicht masker in mootjes gehakt, of gewoon door een radioactieve uit zijn krachten gegroeide wortel opgegeten. Ondertussen vraag je jezelf af waarom je dit jezelf toch elke keer aandoet. Waarom ga je elke keer weer naar films waarvan je weet dat er een paar flinke schrikmomenten inzitten, en die je vaak trakteren op walgelijke beelden die je de eerstkomende tijd niet meer van je netvlies krijgt? 's Nachts kijk je al in elke kast en onder je bed of zich er echt geen monsters of psychopaten onder bevinden, en midden in de nacht je bed uit om naar de WC te gaan is er ook niet meer bij. Kortom, je snapt zelf ook niet waarom je naar zo'n film gaat. En dan is het opeens voorbij. Het licht springt weer aan, je laat de inmiddels fijngeknepen hand van je buurman los, klopt de popcorn van je kleding en zegt: 'Dat was echt cool. Wanneer kwam de nieuwe Exorcist film ook alweer uit?'

De aantrekkingskracht van het horrorgenre is voor velen een groot mysterie.

Toch zijn horrorfilms al sinds de uitvinding van de cinema mateloos populair – denk bijvoorbeeld aan bijvoorbeeld de Dracula- en Frankstein-films met Boris Karloff. Ook Stephen King, die terecht de meester van het horrorgenre wordt genoemd, verdient al jaren zijn brood met het exploiteren van de

diepste angsten van zijn publiek. Het is een verschijnsel dat ons als filosofen voor een raadsel stelt: waarom ontlenen liefhebbers van horror plezier aan iets dat per definitie walgelijk en onplezierig is?

Ook Aristoteles viel deze paradox al op. In zijn *Poetica* heeft hij het over de vraag waarom men graag naar tragedies

kijkt. Hij stelt dat de functie van de tragedie is ons een bepaald soort plezier te geven. Maar Aristoteles' idee van plezier is toch heel anders dan dat van de meeste mensen (op dat van een enkele masochist na): volgens hem schuilt het plezier van de tragedie in angst en medelijden. Dit lijkt niet echt te helpen bij de oplossing van de paradox, want hoe kunnen we angst en medelijden verenigen met plezier? Of, zoals David Hume stelt in zijn bespreking van de paradox van de tragedie: *"It seems an unaccountable pleasure, which the spectators of a well-written tragedy receive from sorrow, terror, anxiety, and other passions, that are in themselves disagreeable and uneasy."*

In de hedendaagse filosofie zijn er enkele filosofen die getracht hebben de paradox van de horror op te lossen. In zijn boek *'The Philosophy of Horror; or Paradoxes of the Heart'* gaat Noel Carroll de paradox op een interessante manier te lijf. Hij stelt dat we om het probleem op te lossen moet beginnen bij de vraag wat horror precies is. Volgens Carroll's definitie draait het in horrorverhalen grotendeels om het onderzoeken en verifiëren van het bestaan van iets dat onmogelijk is, iets dat tegen de aard van de natuur ingaat, oftewel: monsters! Ondanks het feit dat horrorfilms ons vaak de stuipen op het lijf jagen hebben we een goede reden om te blijven kijken: we willen weten wat het monster kan doen, waar het vandaan komt. Nieuwsgierigheid wint het van onze walging en angst, en is belangrijker dan de negatieve emoties die de film bij ons oproept.

Volgens Carroll wekken horrorfilms op een andere manier fascinatie op dan bijvoorbeeld een documentaire over haaien dat doet: haaien vinden we ook eng, maar we weten in ieder geval wat ze doen en hoe ze werken. Een zombie daarentegen is minder makkelijk te voorspellen, en daarom een stuk interessanter. Tegelijkertijd weten we bij het kijken naar *Dawn of The Dead* heel goed dat zombies niet in de werkelijkheid

voorkomen (alhoewel ik er bij de mensen achter de kassa bij de Albert Heijn nog niet zo zeker van ben), dus worden de walging en angst die ze bij ons oproepen enigszins verminderd en kunnen we met een gerust hart onze nieuwsgierigheid de vrije loop laten gaan.

Carroll's punt dat men naar horror blijft kijken omdat duidelijk is dat de monsters fictief zijn lijkt plausibel. Immers, een klein kind dat er heilig van overtuigd is dat er écht een monster onder het bed schuilt, zal echt geen plezier ontlenen aan de gedachte dat ze er nu achter kan komen hoe het monster werkt. Dat we in staat zijn een onderscheid te maken tussen fictie en werkelijkheid is dus cruciaal om te genieten van een horrorfilm. Maar voor de rest is Carroll's verklaring van de paradox veel te beperkt. Zo gaat hij al de fout in op het moment dat hij horror probeert te beperken tot slechts die films waar monsters in voorkomen. Ik denk dat het naast het feit dat alle horrorfilms de kijker proberen te laten griezelen, er verder weinig kan worden gezegd over wat er wel en niet kan voorkomen in een horrorfilm. Het genre is geweldig divers, en Carroll's definitie laat geen ruimte voor bijvoorbeeld de psychopathische seriemoordenaar zoals we die kennen uit het door naïeve en hitsige tieners bevolkte universum van de *slasher*-film kennen. Alhoewel deze moordenaars soms onoverwinnelijk lijken en zelfs als ze een bijl in het hoofd krijgen nog in staat zijn om door een raam op de eerste verdieping van een huis te klimmen, is altijd duidelijk dat het om mensen van vlees en bloed gaat. Ook het feit dat de meeste horrorfilms volgens een vast stramien verlopen en het op een gegeven moment echt geen verrassing is wat de bloeddorstige vampier gaat doen met het domme blondje dat zo slim is om de donkere grafkelder in te lopen zonder wapens, sluit niet aan bij Carroll's verklaring waarom we naar horror blijven kijken. Verder zijn er horrorfilms die zich niet richten op angst, maar op humor: *Braindead* van Peter Jackson.

In zijn artikel 'The Paradox of Horror' gaat Berys Gaut dan ook vol tegen Noel Carroll's verklaring van de paradox in. Gaut draagt het voorbeeld aan

Vervolg op pagina 12 >

LIEFDE EN ANGST, HAAT EN VERTROUWEN

Denn wenn du mit uns in unserm lendenlahmen Kreise wankst, dann bist du so leer von Liebe, daß der Haß wie Sekt in dir aufschäumt. Du läßt ihn auch schäumen, nur um diese entsetzliche Leere nicht mehr zu fühlen.

W. Borchert

Een themanummer waarin twee begrippen centraal staan, geeft vaak blijk van gemakzucht. Tussen twee concepten zijn altijd wel verbanden te vinden. Denk bijvoorbeeld aan een thema 'economie en melancholie' of 'rechtvaardigheid en lust'. Compleet willekeurige begrippen, maar je schrijft er zo drie themanummers over vol. Wantrouwen is dus gepast als twee begrippen één thema afbakenen. Toch denk ik dat liefde en angst een bijzonder stel vormen. Om dit te laten zien neem ik de vrijheid om het thema 'liefde en angst' uit te breiden met hun tegenpolen, te weten haat en vertrouwen. De winst van deze manoeuvre is dat hier een interessante verbinding bloot komt te liggen. Je zou kunnen zeggen dat wat vertrouwen voor liefde is, angst is voor haat. Zowel voedingsbodem als manifestatie.

Liefde, zo is bekend, veronderstelt vertrouwen – en omgekeerd. Bij het ontbreken van één van de twee, zo durf ik wel te poneren, verdwijnt de ander ook en dan krijgen angst en haat vrij spel. Dit geldt zowel voor individuen als voor samenlevingen. Als dit waar is, geldt dat het bestrijden van angst in een samenleving zowel het herstellen van vertrouwen als van liefde vergt. En daar komen we bij een moeilijk punt, want wie zal er nu van Gerrit Zalm houden?

Zalm, de eigenlijke minister-president, is de personificatie van het misverstand dat vertrouwen geschonken wordt als je het begrip maar vaak genoeg laat vallen. Vertrouwen kan je, net als liefde, niet afdwingen door te herhalen dat je het verdient.

De heersende opvatting in politiek Nederland is dat vertrouwen ontstaat bij goede voorlichting. Dat klinkt mooi, maar het is in feite een eufemisme voor 'je hebt het niet goed begrepen'. Het is een andere manier om te

zeggen dat men klachten in de samenleving niet serieus neemt. En politici die de burger niet serieus nemen, kunnen onmogelijk verwachten dat diezelfde burger hun vertrouwen verleent. Niet omdat die politici corrupt zouden zijn, maar omdat de liefde wederzijds moet zijn.

Een voorbeeld op lokaal niveau kan illustreren wat ik bedoel. Niet lang geleden werd ik als inwoner van de Utrechtse binnenstad getraakteerd op de glossy "Safe in the city". Het bleek om een folder te gaan waarin werkelijk niets stond, en waarvan het doel was om gevoelens van onveiligheid weg te nemen bij de Utrechtse burger:

"[...] voelt u zich veilig in de Utrechtse binnenstad? Het blijft een persoonlijke beleving. Zeker is dat de binnenstad veiliger is geworden de afgelopen jaren."

Merk op dat de laatste zin het antwoord op de aanvankelijke vraag overbodig maakt. Eigenlijk staat hier: "We nemen jullie gevoel van onveiligheid serieus, maar wijzen er op dat dit een misplaatst gevoel is". Dit is uitiem cynisme. Men is niet werkelijk geïnteresseerd in wat de burger vindt; het is alleen van belang dat die zich koest houdt en zich bij de volgende verkiezingen keurig gedraagt. Dit instrumentalisme zou nog te vergeven zijn als er een mening tegenover stond. Maar dat is niet zo. Er wordt niet ingegaan tegen de opvatting dat het onveilig is op straat, er wordt juist geïnsinueerd dat elke klacht bij voorbaat, onafhankelijk van de inhoud, gegrond is. Maar als elke klacht ongeacht de inhoud gegrond wordt verklaard, dan betekent dat eigenlijk dat je de klager niet serieus neemt.

Mijn these is dat dit cynisme exemplarisch is voor de politicus die roept dat hij naar de burger luistert, maar zich in feite niet inhoudelijk interesseert voor wat er vervolgens beweerd wordt. Dit leidt tot een toestand analoog aan de hierboven in het citaat van Borchert geschetste situatie van leeg, gedachteloos achter elkaar aanlopen. Een karakterloze, gapende leegte waarbinnen geen ruimte meer is voor liefde en waar dus de haat, en daarmee de angst, overheerst. ¶

Reacties? sneupoesje@hotmail.com

van Norman, een bezoeker van een horrorfilm die na afloop naar buiten komt en teleurgesteld is omdat de film

Ego ex nihilo,

niet eng genoeg was. Om vooral in clichés te vallen, Ook al was hij wel meest oneerlijke noodzakelijk kwaad geïnteresseerd in hoewel? Slaaf is wellicht niet de meest de film, en werd met recht kan wassen in onschuld.

zijn nieuwsgierigheid opgewekt (wat voor Carroll voldoende voorwaarde is om

een horrorfilm goed te vinden), was de film niet angstaanjagend genoeg. Dit brengt ons weer bij de pa-

radox terug: mensen lijken echt plezier te ontlenen aan het ervaren van negatieve emoties.

Gaut's oplossing van de paradox is een expressivistische benadering van het probleem.

Volgens deze verklaring ontstaat er alleen een paradox van de horror op het moment dat we het onmogelijk achten om van negatieve emoties te kunnen genieten. Volgens Gaut zijn het niet de emoties die we ervaren bij het kijken naar een horrorfilm negatief, maar gaat het om de negatieve evaluaties die verbonden zijn aan deze emoties. Kortom: men kan er dus van genieten om bang te zien, omdat die emotie niet onplezierig is. Alleen het object dat deze emotie veroorzaakt is onplezierig. Het is vergelijkbaar met een bungy-jump: de kick die je krijgt bij zo'n sprong wordt veroorzaakt door het feit dat je bang bent om te pletter te vallen. Deze emotie is op zich niet onprettig (sterker nog, soms raken mensen verslaafd aan de adrenalinekick die zo'n sprong met zich meebrengt); alleen het daadwerkelijk te pletter vallen wordt negatief geëvalueerd. Het kijken naar horrorfilms helpt ons dan om onze negatieve emoties van ons af te zetten, of ze in ieder geval minder aangrijpend kunnen maken. Op deze manier valt Gaut's theorie te vergelijken met Aristoteles' theorie van de tragedie: volgens Aristoteles brengt het einde van een tragedie altijd *katharsis* met zich mee, een soort van reinigingsproces waarbij de passies die

Liefde is dat wat speelt tussen jou en *die ander*, liefde is dat wat je in een moment van verstandsverbijstering treft en je verloren laat in de angst *die ander* niet te kunnen beminnen. In de ogen van *die ander* meen je de sleutel tot liefde te zien, maar is het wel liefde wat je ziet?

In de eerste momenten dat *die ander* bevestigend heeft geantwoord op jouw vraag "Klopt het dat ik bij jou terecht kan voor liefde?", leef je als een ware junk tussen hebben en krijgen. Als je *die ander* niet hebt dan wil je het krijgen, en leef je met een onheimelijk en onbestemd gevoel in je maag. Maar als je *die ander* hebt, dan ben je vervuld van geluk, een onbeschrijfbaar euforie van compleet zijn.

Liefde nihileert, Liefde is niets. Liefde is niets anders dan een merkwaardig zussje van 'niets'. Alleen het schrijnende aan Liefde is, dat daar waar 'niets' zich toch al openbaart als een vervelend gegeven, veinst Liefde iets moois te zijn. Je ziet haar en je wilt haar, maar zodra je haar hebt vertelt ze je dat jij bestaat bij haar gratie, dat jij het noodzakelijke gevolg bent van haar bestaan. Maar haar treft geen enkele blaam, zij kan immers niet anders dan Liefde zijn.

*Voor alle Latijndeskundigen, mocht u zich vergissen in de titel. Het is potjeslatijn, ook wel bekend als visserslatijn, niet te verwarren met het Latijn – de wetenschapstaal – zoals het bij u bekend is.

Raoul Bos weer teruggebracht worden tot een gezonde balans. Kortom, horror helpt ons om onze angsten te confronteren.

Maar ook deze benadering heeft zijn problemen. Er wordt vergeten dat het heel goed mogelijk is om naar horror te kijken en geen enkele vorm van angst te voelen, en de film toch goed te vinden. Er zijn talloze zestienjarige jongetjes die zelfs de meest walgelijke en enge films kunnen bekijken zonder een spier te vertrekken, zij vinden het vooral grappig om veel bloed en dode mensen te zien. De videoserie 'Faces of Death', een compilatie van echte video-beelden waarop mensen op de meest gruwelijke manieren om het le-

ven komen, en de internetsite www.rotten.com zijn enorm populair bij mensen die alleen gefascineerd zijn door

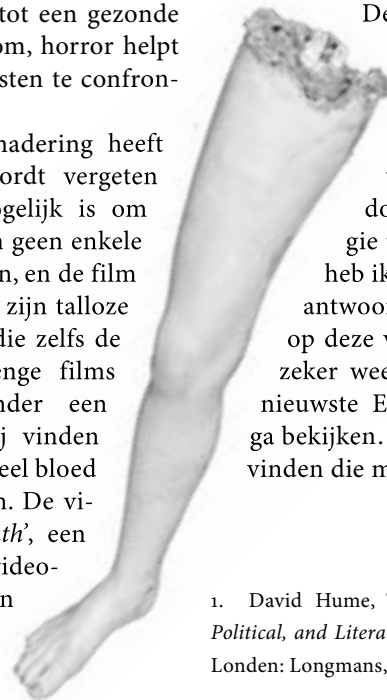
Ego ex amor* liefde is gruwelijk. Liefde is het dat ons gekozen heeft als slaaf. Al-treffende vergelijking, omdat liefde zich

de walging die dit soort beelden met zich meebrengen en er geen genoeg van kunnen krijgen; zij ervaren dit niet als een negatieve emotie. Ook is het zo dat iemand niet altijd geholpen wordt om zijn angsten onder controle te krijgen: een film zoals 'The Grudge'

van Japanse regisseur Takashi Shimizu laat veel kijkers een stuk bangter achter dan dat ze waren voordat ze film bezochten. En het idee dat het slechts fictie is biedt dan weinig troost, op zo'n moment kan iemand toch weer gaan geloven dat de monsters onder het bed echt zijn.

Het lijkt er dus op dat de paradox van de horror niet zo makkelijk op te lossen is. De vraag waarom sommige mensen gefascineerd naar walgelijke dingen kunnen kijken (denk ook aan ramp-toeristen) wordt door zowel Carroll als Gaut niet adequaat beantwoord.

De vraag rijst ook of er een bevredigend antwoord te vinden is binnen de *armchair philosophy*: komen we niet al snel in het domein van de psychologie terecht? Op dit moment heb ik nog geen bevredigende antwoorden kunnen vinden op deze vragen. Het enige dat ik zeker weet dat ik binnenkort de nieuwste Exorcist film maar eens ga bekijken... als ik nog mensen kan vinden die mee willen! ♣

1. David Hume, "Of Tragedy", *Essays: Moral, Political, and Literary*, Ed. T.H Green, T.H Grose, Londen: Longmans, Green and Co., 1907, p. 258

Foto's pagina 8 & 13: *Photographical Investigations (into Love & Fear)*

Angst voor de dood; liefde voor het leven

Door Rudi van Nunen

Ruim drie uur zat ik gisteren in de bioscoop en liet Alexander over me heen komen. Naast natuurlijk het optreden van Aristoteles, was ik ook erg geboeid door de uitspraken van Alexander zelf. Wat me met name opviel was zijn stelling dat alle mensen gedreven worden door hun angst voor de dood, vooral omdat het volgens mij juist de liefde voor het leven zou moeten zijn. Twee dingen kwamen onmiddellijk in me op: ten eerste deze editie van de filosoof, met het thema 'angst en liefde' en ten tweede één van mijn favoriete filosofen: Seneca.

Duidelijk leek me onmiddellijk dat Seneca het niet eens zou zijn met Alexander, aangezien hij de angst voor de dood overbodig vindt. Onmiddellijk nam ik Seneca's brieven aan Lucilius ter hand en bladerde naar de vierde brief over de angst voor de dood, om er niet alleen achter te komen dat Seneca het inderdaad stellig oneens zou zijn met Alexander, maar ook dat zijn ideeën nu nog erg actueel zijn. "Geen ramp is groot als hij de laatste is." De dood is volgens Seneca in het bijzonder niet te vrezen omdat hij niet kan blijven: hij komt niet, of hij komt en gaat onmiddellijk voorbij. Als je je dit realiseert, hoef je de dood niet te vrezen en kun je elke dag in gelijkmoedigheid afstand nemen van het leven. Maak het

leven aantrekkelijk door je geen zorgen te maken over het behoud of verlies ervan, je bent het namelijk zo kwijt. "Ieder die minachting heeft voor zijn eigen leven is heer en meester over dat van jou." Een uitspraak van Seneca die erg actueel is, nu veel levens beheerst worden door de angst voor terroristische aanslagen of zinloos geweld op straat. "Wat maakt het dus wat jou betreft voor een verschil, hoe machtig de man is voor wie je bang bent, als iedereen datgene kan, wat de oorzaak is van je vrees?"

Als we ons niet moeten laten leiden door de angst voor de dood, zoals Alexander zei, waardoor dan wel? Volgens Seneca moet onze zorg niet zijn lang te leven, maar intens genoeg te leven. "Want om lang te leven heb je een gunstig lot nodig, om volledig te leven alleen je eigen geest. Het leven is lang als het volledig is: en het wordt volledig wanneer de geest zich zelf datgene wat goed is in hem toeigent en zich zelf in zijn macht krijgt." Als iemand 80 lege jaren leeft, heeft hij niet lang geleefd, maar lang geduurd en hij is niet laat gestorven maar lang gestorven. In plaats van de dood te vrezen, en pas als we dat niet meer doen, kunnen we en moeten we het leven liefhebben. De dood komt toch wel, vroeg of laat. We weten niet wanneer, maar hij komt enkel op het juiste moment als we het leven tot het ui-

terste benut hebben, en dat kan alleen als we het niet de dood vrezend doorbrengen maar als we gehoorzamen aan het lot, het respecteren en liefhebben. Alleen dan kunnen we volledig leven, naar onze eigen geest.

Een volledig leven is ook een gelukkig leven, en dat bereiken we door te gehoorzamen aan de natuur. Voor Seneca, zoals voor alle Stoïcijnen voor hem, behoort het lot tot de natuur, of het is zelfs gelijk eraan. Het gehoorzamen aan het lot, niet alleen ten aanzien van de dood, maar in alle zaken, is de liefde voor het leven dat ons drijft in plaats van de angst voor de dood. "Wij moeten ons overgeven van de dingen verbazen waarvoor wij geboren zijn en waarover niemand zich mag beklagen omdat ze voor iedereen hetzelfde zijn." Een gelukkig leven is een leven dat vrij is van onrust en in blijvend evenwicht is. En wat zal een beter evenwicht garanderen: dat jij aan de natuur gehoorzaamt of dat de natuur aan jou gehoorzaamt?

In een tijd waarin de mens gelooft dat de natuur aan hem moet gehoorzamen, een tijd waarin geweld en terrorisme de mensen angst inboezemt, zijn de ideeën van Seneca een waardevolle bron van wijsheid voor een gelukkig leven. We moeten onze angst overwinnen en vervangen door liefde en vertrouwen. ♣

Filosofie is een ziekte

Via e-mail ontving de Filosoof-redactie het prikkelende onderstaande artikel. De mysterieuze auteur bleek Joost van der Leij die van 1990 tot 1996 Wijsbegeerte in Utrecht studeerde. Hij vond filosofie studeren "helemaal fantastisch", maar vindt nu ook dat de "arme filosofen gered moeten worden van de ondergang". We verheugen ons nu al op jullie reacties.

Door Joost van der Leij

Jaren geleden studeerde er eens een prinsje wijsbegeerte in Utrecht. Later kwam hij met een verhaal genaamd "Filosofie is een ziekte". De meeste mensen in het land zeiden dat het uit rancune was; omdat men hem vlak voor de eindstreep had laten struikelen. Niets is minder waar. Het prinsje realiseerde zich maar al te goed dat hij zonder die periode van acht jaar niet de man geworden was die hij nu is. En toch weet hij het zeker: filosofie is een ziekte.

Toen het prinsje zestien was had hij een boek van Albert Camus gelezen: 'de mythe van Sisyphus'. "Dat was filosofie!" zeiden de mensen tegen hem en dus besloot hij, zestien jaar oud, om filosofie te gaan studeren. Enkele jaren later vroeg de decaan hem nog of het misschien niet verstandig was om ook eens te kijken wat je zoal meer kon studeren. Maar nee, filosofie moest en zou het zijn. Gelukkigerwijs nam het prinsje tot zijn studie nog geen filosofieboek ter hand. Voor je het weet was hij geschrokken van de inhoud en hadden we dit verhaal nooit gekend.

Pas na een aantal jaren wijsbegeerte gestudeerd te hebben, kwam het prinsje er achter wat wijsbegeerte inhoudt. In ieder geval niet Camus. Toen begreep hij pas waarom van de honderd vriendjes en vriendinnetjes die in hetzelfde jaar aan de studie begonnen, er met de eerste kerst nog maar vijftig over waren. Hoe van die vijftig maar tien het eerste jaar haalden en dat van die tien maar drie de studie haalden. Veel mensen die beginnen met de filosofiestudie doen dat om de verkeerde redenen. Je kunt die mensen mooi in groepjes verdelen, drie welteverstaan. De eerst groep mensen gaat filosofie studeren omdat ze vragen hebben over zichzelf, de wereld en waarom die twee ooit bij elkaar gekomen zijn. De tweede groep mensen begeert wijsheid, omdat ze hem zelf in pacht hebben. Zij hebben er een paar jaar over nagedacht, zijn er uit en willen nu middels de filosofiestudie dit de

rest van de wereld laten weten. De derde groep is net eender, behalve dat niet zij alles bedacht hebben, maar een bekende filosoof. Nu gaan ze filosofie studeren om te bewijzen dat die bepaalde filosoof echt de waarheid verkondigt en dat alle andere filosofen hun kop moeten houden. Van de honderd beginnende studenten zitten ongeveer negentig in deze drie groepen. En dat zijn precies de negentig die het eerste jaar niet halen. Dus wat dat betreft werkt de opleiding goed. Het eerste jaar wiert het onkruid voordat het wortel kan schie-ten.

Maar deze afvallers zijn niet ziek. De zieken zijn diegenen die wel dat eerste jaar halen en die na een paar jaar pas vatten wat wijsbegeerte inhoudt: een intellectuele discussie rond vragen waarvan niet vaststaat waar ze over gaan. Het begrip en de waardering voor wijsbegeerte komen met de jaren en pas op het moment dat de knop omgaat. Het moment waarop het besef groeit dat wijsbegeerte niet gaat over oplossingen en antwoorden vinden waar je zelf, je groepje vrienden, jouw land of misschien wel de hele wereld iets aan heeft, maar dat het gaat om het appreciëren van alle mogelijke perspectieven op een bepaald onafgebakend vraagstuk. En dat is ziek. Geestelijk dan.

Het prinsje herinnert zich nog een oude en ongetwijfeld in onbruik geraakte tekst van Charles Taylor, *Rationality*. Jarenlang werden eerstejaars met deze in eerste instantie racistisch overkomende theorie ondergedompeld in tegen-intuïtieve wijsbegeerte. Zeer kort door de bocht: Taylor toont aan dat primitieve volkeren qua rationaliteit inferieur zijn aan onze Westerse wetenschappelijke maatschappij. Weliswaar zijn de twee culturen incommensurabel door de enorme cultuurverschillen, maar kunnen wij, gebruikmakend van deze incommensurabiliteit en wijzende op alle prachtige techniek die wij wel hebben en zij niet, aantonen (letterlijk) aan een ieder (dus ook aan de vertegenwoordiger

der primitievelingen) dat wij in rationeel opzicht superieur aan hen zijn. Echter, de incommensurabiliteit bestaat natuurlijk ook tussen de filosoof en de psycholoog. Net zo goed als tussen de psycholoog en de fysicus en op hun beurt tussen de fysicus en de filosoof. Met andere woorden: de onoverbrugbare verschillen tussen filosofie, psychologie en fysica dwingen ons de vraag te beantwoorden: welke van de drie is rationeel en gezond en welke twee niet. Het antwoord laat zich raden. Fysica is gezond, filosofie is ziek en psychologie crimineel. Door je eenvoudig kerncentrales, space shuttles en AIDS-remmers voor te stellen wordt voor eenieder duidelijk - en zeker voor de psycholoog en filosoof - dat fysica prachtig is en dat filosofie en psychologie voor aap staan.

Filosofie is dus een ziekte. *Dat lijkt hiermee wel vastgesteld.* Maar wat voor ziekte is het? We weten al dat het een geestesziekte is, maar misschien kunnen we het nog preciezer definiëren: filosofie is een aandoening waardoor iemand vragen zonder direct nut en zonder afbakening dermate interessant vindt of er dermate getroffen wordt dat hij of zij meer dan dat gezond is, tijd besteed aan het verzinnen van argumenten die ofwel de vraag complexer maken ofwel de vraag eenvoudiger maken ofwel beide tegelijkertijd zonder dat enig argument een definitief antwoord op de vraag zal zijn, zelfs niet in de ogen van de bedenker van de argumenten.

Het prinsje was altijd al een filosoof van grote stappen, snel thuis. Begiftigd met een snel verstand was hij meestal in staat om direct argumenten te verzinnen die zijn vooringenomenheid moesten beschermen. Zoals bijvoorbeeld het idee dat vrijheid van de wil reëel is. Elk argument dat er geen vrije wil zou zijn moest en zou onderuit gehaald moeten worden. Ook al duurde dat dagen, weken, maanden. Een typisch syndroom van de filosofenziekte. En dat terwijl zonneklaar is dat vrije wil een verzinsel is om mensen te overtuigen dat ze verantwoordelijk zijn voor hun daden. Dat is nodig zodat moraliteit en legaliteit gehandhaafd kunnen worden. Vrije wil veronderstelt goed inzicht in de keuzes die men heeft. Zonder dit inzicht is men verminderd toerekeningsvatbaar. Niet alleen is het onmogelijk alle gevolgen van elk willekeurige handeling te overzien, noch valt vast te stellen welke feiten je allemaal zou moeten kennen om tot

een goed oordeel te komen, laat staan dat feiten volledig en transparant bekend zijn bij iemand. Neurologie toont ondertussen aan dat 95% van al ons gedrag volkomen geautomatiseerd en volstrekt niet bewust is. Dag vrije wil. Je bent een mooi voorbeeld hoe ongezond filosofie kan zijn. Wie haalt het nu in zijn hoofd om tijd, zweet en tranen te besteden om andere mensen te overtuigen dat zoiets wel waar is. Of niet. Beide zijn ziek.

Het langst heeft het prinsje lopen piekeren over één tegenargument, namelijk dat zijn theorie "elitair" was. Niet zo zeer dat hij het echt erg vond om elitair te zijn, allerm minst. Maar hij moest toch met een goed tegen-tegenargument komen om de ander te overtuigen van zijn gelijk. Zie eens hoe ziek. Drie dagen lang duurde het piekeren, maar toen was het prinsje eruit: het was de elite die hem beschuldigde van elitair gedrag. Een typisch geval van 'de pot verwijt de ketel'. Als u het nog begrijpt, dan ben ik een biet. De moraal van het verhaal is dat het niet uitmaakt wat iemand voor argument verzint – de hele activiteit van het filosoferen is een symptoom van een ziekte.

Gelukkig heeft men over het algemeen gesproken niet echt last van jouw filosofenziekte. En dat is maar goed ook in een samenleving waar men geesteszieken opsluit omdat ze anderen tot last zijn. Ja zelfs, waar ze drugs "medicijnen" noemen, als de patiënt daarmee minder lastig wordt voor het personeel. (Je zou denken dat men pas zou spreken over medicijnen op het moment dat het de patiënt helpt minder last van zijn eigen problemen te krijgen.) Dat is het grote voordeel van filosofie studeren. Je kunt ongestoord doorpraten over onafgebakende vraagstukken zonder dat iemand je op gaat sluiten. Maar er is een beter alternatief dat noch het saaie harde werken van de fysicus behelst, noch het frauduleuze gebrabbel van de psycholoog. Ik doel op de niet-verwetenschappelijke

wereld.

Wijsbegeerte, anders dan de meeste filosofiestudenten denken, is heel wetenschappelijk. Wetenschappelijker dan bijvoorbeeld zoiets plats als theoretische natuurkunde. Misschien is het ondertussen afgeschafte, maar in de goede oude tijd was er zoiets als het niet-filosofische bijvak. Het prinsje belandde dankzij zijn ziekte bij theoretische natuurkunde. En wat schetste daar zijn verbazing? Het lage wetenschappelijke niveau. Natuurlijk al dat gereken is allemaal prachtig ingewikkeld (de onvoldoendes voor filosofie waren altijd nog een stuk hoger dan de onvoldoendes voor theoretische natuurkunde), maar als puntje bij paaltje kwam in de theoretische natuurkunde (en dat gebeurde nogal eens)

dan werd er maar wat aangeboddeld. Een voorbeeld. Bij theoretisch natuurkunde hebben ze veel grotere lokalen dan bij wijsbegeerte. Niet zo zeer omdat er ook veel en veel meer studenten zijn (die zijn er wel, maar dat is niet de reden), maar omdat ze maar liefst acht (!) borden nodig hebben om hun vergelijkingen op te schrijven. Op gegeven moment proberen ze het prinsje (tevergeefs) duidelijk te maken hoe de speciale (niet de algemene, maar de speciale) relativiteitstheorie afgeleid wordt van iets. Dat lukt aardig totdat men opgegeven moment vast zit. Er zitten nog twee onbekenden in de vergelijking waar men geen raad mee weet. Maar zo redeneren de onwetenschappelijke hoogleraren, we weten

dat Newton klopt voor langzame grote objecten, en Einstein kan alleen kloppen als Newton klopt, dus als we de ene onbekende op nul zetten (iets maal nul is nul) en de andere onbekende op een (delen door een levert hetzelfde op), dan tada wonder boven wonder, hebben we Einstein's speciale relativiteitstheorie afgeleid. Zou nooit kunnen op een filosofieopleiding. Nou ja, wel in Amsterdam, maar dat telt niet. Daar doen ze ook aan Oosterse Filosofie. Go figure. Zomaar veronderstellen dat Newton wel klopt en derhalve maar wat onbekenden uit je theorie wegvegen alsof ze er nooit bestaan hebben. Nee, wijsbegeerte is ziekelijk wetenschappelijk. Nee, met niet-wetenschappelijk bedoel ik ook echt niet-wetenschappelijk. De ondernemer, de kunstenaar (nee, niet een filosoof) en het prinsje vandaag de dag. Er zijn zat mensen die niet-wetenschappelijk te werk gaan. En het mooie van een niet-wetenschappelijke aanpak is dat je mooie verhalen kan vertellen én concrete resultaten boeken. Omzet, schilderijen of gezonde mensen.

Dit betekent niet dat er geen mensen zijn die filosofie op een gezonde manier kunnen doen, maar dat zijn er maar heel weinig. Ga dus goed bij jezelf te rade waarom je wijsbegeerte studeert. Als je filosofische vragen echt interessant vindt en er diep door geraakt wordt, zorg er dan in ieder geval voor dat als je door blijft studeren en niet een echt vak gaat leren, je je goed voelt en goed in je vel zit. Dat je je suf kan piekeren op al die onbegrepen vragen met een goed gevoel. Een combinatie van ironie, zelfspot en megalomane egocratificatie. Zorg ervoor dat je sociale leven op orde is. Vrienden om mee uit te gaan en plezier te maken. Een diepgaande relatie met een significante ander en tenslotte tijd om papa en mama zo nu en dan uit te leggen waar je mee bezig bent. Filosofer er op los, maar blij, gelukkig en vrolijk. Alleen dan kun je de ziekte die filosofie is, de baas zijn. ♪

BEN JE

BITCH!

NIET!

OOK ONAFHANKELIJK?

WIJ ZIJN OP ZOEK NAAR COLUMNSCHRIJVERS,
MENSEN MET EEN NEUS VOOR NIET FRISSE ZAKEN EN
EEN PEN SCHERP GENOEG OM ER OVER TE SCHRIJVEN.
NIETFRIS.NL BIEDT JOU HET PODIUM OM JE COLUMN
VOOR EEN LANDELIJK PUBLIEK TE PUBLICEREN.

GEÏNTERESSEERD? MELD JE AAN OP WWW.NIETFRIS.NL

VOOR INSPIRATIE KIJK OP WWW.NIETFRIS.NL

 nietfris.nl

COLOFON

Hoofdredactie:
Anne Becking

Eindredactie:
Naomi van Steenbergen

Vormgeving:
Randy Lemaire

De Filosoof Nr. 29: oplage 600
Deadline Nr. 30: maart 2005

Kopij kan ingeleverd worden
via de De Filosoof-folder in
Students General, het post-
vakje bij de administratie of via
de.filosoof@phil.uu.nl

De redactie behoudt zich het
recht voor om artikelen te wijzi-
gen of in te korten.

Uitgave van de FUF
& de Faculteit Wijsbegeerte
Heidelberglaan 8
3584 CS Utrecht